

Ходили дівчат онька коло Мареноньки...

Науково-дослідницька робота
учениці 11-А класу
Блажівської ЗОШ I-III ступенів
Рокитнівського району
Степанчі Галини Василівни

Науковий керівник
вчитель початкових класів
Старший вчитель
Степанча Наталія Іванівна

Зміст

Вступ.....	3
Розділ I	
1.1. Івана Купала - народне свято.....	5
1.2. Обряди та звичаї, які пов'язані зі святкуванням Івана Купала на півночі Рокитнівщини.....	7
Розділ II	
2.1. Купало - головний атрибут народного святкування.....	12
2.2. Зілля, що мали цілющу силу.....	13
2.3. Дівчата ворожать.....	14
Висновок	17
Джерела	21

Вступ

Корінням в народ - віттям в світову цивілізацію

В усіх народів світу існує повір'я, що той, хто забув звичаї своїх предків, карається Богом і людьми.

Кожна нація, кожен народ має свої звичаї і обряди, що виробилися протягом багатьох століть і освячені віками.

Але звичаї - це не відокремлене явище в житті народу, це - втілені в рухи і дію світовідчуття, світосприймання. А ці рухи безпосередньо впливають на духовну культуру народу, що в свою чергу впливає на народну творчість. Саме народна творчість нерозривно пов'язана зі звичаями народу.

У своїх звичаях і народній творчості ми маємо поєднання староукраїнської і християнської культури. Українські традиції ввійшли в плоть і кров наших звичаїв. Ми не можемо уявити Великодня без писанок, Різдва без куті, Спаса без яблук. Всі ці рухи, дії і слова, що на перший погляд не мають ніякого значення в житті людини, надихають кожного із нас чарами минулого.

Багато звичаїв, обрядів загубилися у вирі сьогодення. Тому, щоб спокутувати свою вину перед предками, які творили нашу культуру, ми повинні досліджувати і відновлювати втрачені звичаї і традиції. Адже це - неписані закони, за якими живуть та керуються в житті. Звичаї та обряди - це найдрібніші елементи, що об'єднують окремих людей в один народ. Ми повинні оберігати та відроджувати їх.

Українці дотримуються звичаїв і обрядів, які пов'язані з релігійними святами, як великими, так і невеликими. Вони мають надзвичайне духовне значення в житті кожної людини. Обряди і звичаї, пов'язані зі святами, ще й досі пам'ятають наші бабусі і дідусі.

Мета дослідження: розкрити суть купальського обряду, показати красу і неповторність найпоетичнішого свята природи. При цьому акцентувати увагу на описі особливостей та специфіки проведення свята на півночі Рокитнівщини.

Предмет дослідження: вивчення традицій купальського свята на території Блажівської сільської ради.

Для написання роботи була використана різна наукова література, матеріали якої так чи інакше стосувалися обряду, описаного у дослідженні.

Воропай О. «Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис»: 2 т.-К.: Оберіг 1991 рік у розділі «Літо» подано опис свята Івана Купала, змальовано звичаї, яких дотримувалися люди у цей день.(1)

При висвітленні теми даної роботи був використаний ряд літератури, зокрема «Українське народознавство» Павлюк С.П., Горинь Г.Й., Кирчів Р.Ф., Львів «Фенікс», 1994 рік, де висвітлено відомості про формування української нації, етнічну територію та етнографічне районування. Багатовіковий досвід і традиції духовної та матеріальної культури українського народу.

В праці Шумада Н. «Закувала зозуленька. Атнологія української народної пісні.» Київ «Веселка», 1989 рік показано фрагменти купальських пісень.

Цікаву і змістовну інформацію про численні фольклорні та літературні матеріали подано в посібнику Іванникової Л. «Благослови, мати. Уроки українського народознавства», Київ «Освіта», 1995 рік.

1.1. Івана Купала – народне свято

Коли відлунали весняні співи, відсвяткували Зелену неділю та провели в жито русалок, молодь готувалася до прекрасного свята, свята розквітлої природи, свята літнього сонцестояння – Івана Купала.

День Івана Купала – це, якраз, середина літа, коли сонце стоїть найвище і квіти, трави, дерева бувають у зелені, набувають цілющої сили... Свято, коли помічається найбільший розцвіт природи, коли припадає літній сонцеворот. В Літописах це свято часом подається як загально знане, як календарне окреслення; наприклад: у Іпатієвому літописі від 1262 р.: «На кануні Івана дня, на самая Купальья». Святкувалося це свято дуже врочисто, тяглося певний час й охоплювало власне кілька Свят.

Звідки походить назва Купала? Можливо, від того, що в давнину у слов'ян була прекрасна богиня літнього сонця й води – Купала.(7)

Івана Купала – день літнього сонцевороту, що тепер сходиться з християнським святом Різдва святого пророка Предтечі і Хрестителя Господнього Івана, 24 червня за старим календарем, або 7 липня за новим. Купальське свято є давнім і найбільш емоційним літнім торжеством. У давнину купальські розваги займали у часі тривалий період. Про це свідчать купальські пісні, яких співали з перших днів Петрівки аж до святкування дня апостолів Петра і Павла (12 липня). Але кульмінаційна точка цього святкування припадала на період літнього сонцестояння.(2)

День літнього сонцестояння – це переломний момент у житті природи. Тоді був найдовший день, а ніч – найкоротша. Ніч на Купайла повна всяких чудес: чути мову звірят, рослини ходять з місця на місце, цвітуть чудодійні квітки, а між ними й папороть. Папороть розцвітає опівночі, і загоряється дивним вогнем, але зараз і осипається; хто встигне вирвати цю квітку - тому закопані скарби відкриваються самі, і він дістане чудодійну силу та знання; але цю квітку стереже вся нечиста сила, щоб хто не зірвав .

Ніч під Івана звичайно дуже темна, і чари найсильніші. Ніч найчарівніша, і

нечиста сила найбільше ганяє, бо стереже папороть і інші чудодійні зела, які вперше розцвітають цієї ночі.(4)

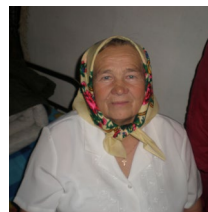
В Іванову ніч дозріває багато чудодійного зілля , і його треба збирати саме в цю ніч. Це: Іван та Мар'я, чорнобильник, ведмеже вушко, грицики, багон, пекуча кропива... Частину трав і квітів збирали вдень, частину вночі, а деякі тільки з ранньою росою. Чудодійна навіть Іванівська роса, надає краси обличчю, коли нею вмитися .

Після цього дня природа і сонце починали ніби повільно вмирати. Наближалася зима і треба було допомогти їм здолати цю зиму - смерть. А як саме? Як же уявляли наші пращури смерть, що приходила до природи? Це була солом'яна лялька, одягнена в жіночий одяг. Робили її дівчата і хлопці. Вони водили навколо неї хороводи, а тоді спалювали. Називали її Мареною, Марою або Мариною. Це був дуже давній обряд.

Згодом люди забули значення цього обряду, перестали палити це дивне солом'яне опудало. Його замінило гарно вбране свічками дерево – верба, сосна, береза або клен, яке люди називали Мареною або Маринонькою. Хороводи та всі інші обряди відбувалися навколо дерева. Все було настільки поетично, що свято Івана Купала в Україні збереглося і до наших днів.

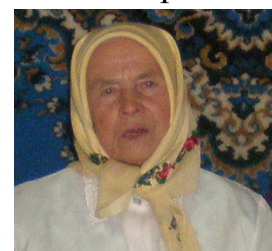
2. 2. Обряди і звичаї, які пов'язанні із святкуванням Івана Купала на півночі Рокитнівщини

Як відзначали свято Купала с. Блажове, Рокитнівського району розповідає Кибукевич Любов Савівна (1936 р.н.). Подано мовою оригіналу:

«Готовіліса до свята за две неделі. Договорюліса девкі з хлопцями, щоб надралі березової кори – берести. Стараліса надраті чим больше цих «свечок». Чим було больше «свечок», тим довше і гарнейше буде гореть Купайліца, тим довше ми будемо гратіса і веселітіса. Я пасла корови у своїой тьотки, була подпасичом, і тоже багато надірала, крутіла в дудочку, а вечером, коли пригонілі корови додому, лежала цю бересту на печ, щоб сохла. І так ми насушувалі дуже багато «свечок», щоб нарадіті Купайліцу. ». Записано розповідь 23 вересня 2009 року

«Готовілі для себе і саме лучше шмаття. Маті та баби ткали полотняние сорочки, хустки на голову, тоже с полотна. А ми сиделі вечерами і вишивалі ціє сорочки (див. додаток 1), а товди другой одежи і не було. Але і не все могли вишити на сорочках узорі, не було грошей, щоб купиті ніток для вишивання. Збирали чорніці в лесі, приходілі додому, садали на доловці, і розмальовувалі своє сорочки чорніцями. Мальовалі кайомочки і широкіє, і вузенькіє.». Так розповідає жителька села Блажове Кибукевич Єлизавета Савівна (1935 р.н.). Запис була зроблена 23 вересня. 2009 року.

« Я був подпасичом у суседньом селє, в Хмелях (с.Хміль Рокитнівського району). Я був самий старший серед хлопцов, було мене 16 годов. Ми наперед договоруліса з хлопцями, де мі будом гулять Купало. За день до празніка ми йшли в лес і вирубувалі невеличку сосну, в наш рост, із тонким стовбуром. Заносилі не до речки, а на чисту поляну посеред хутора. Хати були далеко одна од одной. Закопувалі на високому горбе, щоб бачилі девки і побольше до нас пришло. Перед тим, як закопать сосну, ми обрезаі товстейшіє голля по боках і наделалі «свечки». Колі починалоса сято, а починалося воно тогди, колі

посходяца дівки з хлопцями. Саме було гарно, коли ми запалювали сосну. Вона горіла і освящала все кругом: було видно за кілометр друге хутора, і до нас сходілись хлопці з дівками із сусідніх сёл. Співали, ходили кругом цьой сосни. А коли вона догорала, ми починали скакати через огонь. Скакали і парами, хлопець з дівкою, і саміє хлопці скакали. Хлопці крепко задавалися перед дівками, а особено перед тоєю, яка вже понравилася йому. А потім йшли все разом у сусідне село, куди було ближше в Залав'є або Бліжова». Так розповідав житель села Блажове Кулакевич Терентій Гаврилович. Запис був зроблений 2009 році, 30 серпня.

Через вогонь у селі Блажове не стрибали і, як переказують старі люди, не стрибали ніколи. Ось як розповідає жителька села Блажове Кулакевич Орина Іванівна, 1925 року народження. «До сята готовіліса зараньов. А я була чимала, мнє було годов дванацать, а може й тринадцать. Саме були дівки. За нас були старшіє дівки і нам сказали, шо йдемо на Купала, а нас таких дівчучков було багато. Ми вдєвали полотняніє сорочки і беглі до речки. Вже хлопці з дівками ходили кругом берези, яка горіла і співали». Запис зроблено 16 січня, 2011 року.

Відбувалося свято завжди коло річки, ставка, озера, на лузі. Вбиралися хлопці і дівчата по-святковому. Хлопці несли з собою хмиз для вогнища, а дівчата починали свято обрядом плетіння вінків. Кожна дівчина намагалася сплести якнайкращий вінок, бо він на Купала був чарівний – мав знайти її судженого. Тому дівчата ставали вранці і збирали з росю квіти, вплітали у вінок барвінок, м'яту пахучу, васильки запашні, папороть. Співали при цьому пісню «Заплету веночок»:

Заплету веночок, заплету шовковий
На щастя, на долю, на чорніє брові
Та й пуцу віночок на біструю воду,
На щастя, на долю, на милого вроду.
Тай поплив веночок тихо за водою,
На щастя, на долю милому зо мною.

«Перед святом збираліса хлопці і дівчата, ішли до лесу і вибірали саму хорошу і вісоку березу. Хлопці рубали, а дівчата співали:

Годі, годі, годі зозуля куваті,
Бо йдуть дівки берези рубаті.
Ой хоч куй же, ой хоч куй, хоч не куй же,
Бо вже близько Петро твій же.
Хто не вийде, хто не вийде вогню класті,
Загадаєм собак пасті.

На Купайлі, на Купайлі вогонь горить,
Старой ведме живот болить...». Розповідь записана від
Пацюкевич Параски Василівни(1934р.н.), жительки села
Більськ, 23 серпня, 2009 року.

« Вирубану березу хлопці несли до того місця, де мало
відбуватися дійство, жили на землю, щоб їй нарядили дівчата. Дівчата наряджали
Купайлицю березовими «свечками» одну сторону, а потім перевертали і другу
сторону наряджали, при цьому співали:

Понад гай зелененький,
Бежить конь вороненький.

Ой не сам же вон бежить
На йому Йванко сидить...» Згадує жителька села Залав'я Смик
Зося Матвіївна(1933р.н.). Записано 14 серпня, 2009 року, о 11
год. 40 хв.

Коли Купайлиця була наряджена, хлопці разом з дівчатами запалювали «свічки»,
піднімали її і ставили у викопану яму.

« Браліса за руки хлопці з дівчатами, ходілі кругом палаючої берези, співали:
Чого береза, чого береза в'яла не зельона
Чого Галіно смутна не весьола...
А як ж мене, а як ж мене веселенькой буті
Кого люблю не можу забути.
У Бліжовах, у Бліжовах огонь горить
А в Залав'є полум'єчко.
У Залав'є, у Залав'є полум'єчко

Та в Ганніне оkenечко

Там Ганнухна, там Ганнухна хустину беліла

До Іванка говорила...

«Колі закончувалі співати песню, починали різні ігри і забави. Хлопці бегали за дівчатами, а дівчата втекали кругом берези, голосно сміялися, верещали. Трохи набегавшись, знову бралися за руки і ходили кругом Купайлиці, співаючи песень:

Ой на Йвана, ой на Йвана на Іваночка,

Там купалась лястовочка.

З бережечку, з бережечку сушилася,

Щось Ганнухна журилася.

Ще ручнічков, ще ручнічков не наткала,

А вже Йванка сподобала.»Розповідь записана від жительки с.

Блажове Кибукевич Катерини Савівни, 1932 р.н., 23 серпня,

2009 року.

У сусідньому селі Залав'є, дівчата співали забавлянки:

Ой ходила точка навколо колочка

Ото, ото й мати, навколо колочка.

Да вивела себе четверо деток,

Ото, ото й мати, четверо деток...

Петровочка, петровочка мала ночка

Наші хлопці не доспали.

Наші хлопці, наші хлопці не доспали

По кропиви ночували.

Хороводи та ігри тривали аж до ранку. Коли вогнище вщухало, дівчата співали такої пісні:

Ой на Йвана Купала, дівка зелле копала.

Викопала коренця з-под білого каменця.

Поставила до жару, кипи корень помалу.

Коли вогонь вже повністю догорав, починалося найпоетичніше і найкрасивіше дійство свята – пускання вінків на воду. Кожна дівчина знімала з голови свій

вінок, пускала на воду. Якщо вінок не тонув і гарно плив посеред річки, то та дівчина скоро вийде заміж. Хлопці виловлювали ці вінки. Було повір'я, що хто впіймає вінок, той і буде судженим.

Дівчата на березі співали, а далеко на воді пливло багато вінків. По тому дівчата співали прощальну пісню:

Покладу кладочку, тонкою вербою

Вже пора нам, дєвкі, з Купайла додому.

Молода Ганнухно останса, останса

З молодим Іванком звенчайса, звенчайса.

І розходилися. Треба було прийти додому до сходу сонця . Віночки приносили у дім і ховали за образи, лікувалися у разі недуги і щоб у хаті не водився злий дух.

Вішали у хліві біля худоби, щоб відманювати всяку нечисту силу.

Отже, обряди і звичаї, які проходили під час святкування Івана Купала даного регіону мають свої особистості і свої етнічні риси.

Розділ II

2.1. Купало – головний атрибут народного святкування

Головними атрибутами свята є Купало і Марена, що в різних селах нашої місцевості готуються по різному. Так, в селі Залав'є дівчата робили «Купало» з берези; для цього вони брали березу і наряджали її не тільки «свічками», а й квітами, вінками. А потім ходили і співали.

У сусідньому селі Хміль замість берези хлопці вирубували невеличку сосну, яка була головним атрибутом свята. А чому сосну? Тому що вона горіла дуже яскраво і таким чином хлопці ніби заманювали дівчат з інших хуторів. Дівчата наряджали «Купало» тільки березовими свічками.

У селі Блажове головним атрибутом народного свята Івана Купала була береза. На відміну від залавських дівчат, у нашому селі наряджали купайлицю виключно «свічками» з березової кори - берести.

2.2. Зілля, яке мало цілющу силу

Існує вірування, що в ніч напередодні Івана Купала дерева переходять із місця на місце й шумом гілля розмовляють між собою, Хто має цвіт папороті, той може бачити, як розходяться дуби й чути, як ведуть вони свою тиху розмову; може зрозуміти мову всякого створіння; може бачити, де заховані в землі скарби і здобувати їх. По дорозі дівчата збирали трави, які на свято Івана Купала мали цілющу силу. Із цілющих трав, зібраних в цей час, треба назвати «плакун-траву», особлива сила якої, за словами старожилів, заключалась у її корені, який мав властивість прогнати злого духа; траву чорнобильник, за народним повір'ям, боялися всі нечисті сили і охороняла від них будинок і подвір'я; грицики заготовляли давно як кровозупиняючий засіб при різних кровотечах; пекучу кропиву використовували при ревматизмі; для лікування ран, опіків запасались заячою капустою; на випадок простуди, кашлю необхідно було мати вдома мати-мачуху, багон; траву-деревій використовували, як засіб від всяких порізів, навіть малі діти в нашій місцевості знають, що треба прикласти до порізаної рани цю лікарську рослину.

Деякі лікарські рослини, наприклад, м'ята, «каділо», дівчата використовували як парфуми. Випраний одяг після сушки складали вчетверо, а всередину клали висушене зілля, яке мало дуже приємний аромат на довгий час. Часто дівчата та хлопці збирались на вечорниці до інших дівчат, на іншому хуторі, вони співали пісень, вишивали, пряли та жартували. Майже до ранку бавились, а потім і засинали всі: хто на полу дерев'яному, а хто на долівці.

В цю ніч цілющими ставали роса і вода, тому багато хто намагався ходити босоніж, вмиватися і навіть голими купатися у росі, щоб набратися з травички цілющої водички, щоб всю хворобу з себе змити, сили для себе попросити.

За словами старожилів, якщо сильна роса на Івана Купала, то врожай огірків у цьому році був великим.

2.3. Дівчата ворожать

Коли вже дівчата добре втомились після різних ігор навколо Купай лиці, тікають від хлопців, щоб поворожити. Це вже буває пізньої ночі. Дівчата знаходять свої свічки, де раніше були заховані, запалюють їх і ставлять у свої вінки, а потім пускають на воду. І ось у темну купальську ніч на спокійній поверхні води пливуть десятки, а може й більше. Вінків із золотистими вогниками, віщуючи дівочу долю. Дівчата ідуть в цей час понад річкою й співають:

Ой пліви веночку,

Хутко за водою.

На щастя, на долю

Милому зо мною.

Це є така ворожба: якщо віночок пливе гарно і горить свічка, то дівчина скоро вийде заміж за свого судженого. Буває й таке, що віночок довго крутиться на воді, то дівчина ще довго буде ходити у дівках. А коли й гасне свічка – то дівчина може зовсім і не вийти заміж.

А хлопці в цей час ідуть другою стороною річки і стараються зловити вінки дівчат. Якщо хлопець, котрий вже має собі наречену, старається зловити саме її віночок, а як дізнатися який він – перед цим дівчина йому скаже, що він намічений якоюсь великою квіткою. Але віночкам далеко і не приходилось пливти, хлопці їх виловлювали всіх. І завдяки такій ворожбі, утворювалось багато інших пар.

Отже, зілля, які були зібрані на свято Івана Купала, дійсно мали магичні властивості проганяти злого духа, а також допомагали в народній медицині. Як лікувальні засоби. А м'ята, та «каділо» використовувалися дівчатам як косметичний засіб.

Читаючи про святкування Івана Купала на Україні, ми зацікавились, а як же святкували у нашій місцевості це свято? І звернулися до старожилів свого села та сусідніх сіл. Ось про що ми дізналися. До Івана Купала молодь сіл готувалася заздалегідь. Випасаючи корів, овець хлопці та дівчата заготовляли бересту (бересту – кору берези). Її скручували у трубочки, сушили на печі. Так виготовляли свічки – прикраси для купальської берези – Купайлиці.

Починали святкувати з початком Петрівського посту. Працюючи на колгоспних полях, в лісі, збираючи чорниці, дівчата і молодіці співали петриківських пісень:

Петрівочка, Петрівочка мала ночка

Що робила Савчина дочка?

Що робила, чом не спала?

Шовкові шнурки сукала.

А якіє шовковіє?

Путать коні вороніє.

На Івана Купала дівчата і хлопці йшли до лісу, вирубували струнку високу березу і несли до річки, або до ставка. Там прикрашали її берестяними свічками. Обламували гілки берези і настромлювали на них «свічки». Коли береза була наряджена, свічки запалювали і закопували у підготовлену яму. Берестяні «свічки» горіли дуже яскраво. Їх світло було видно в ближніх селах. Таких беріз-Купайл у селі було декілька. Їх ставили по кутках (кутками називали окремі частини села. Вони ще й тепер мають свої назви: Гать, Репіща, Забара і інш.). Багато людей жило по хуторах. Там також збиралася молодь з ближніх хуторів і гуляли свято Івана Купала. Тож у селах Блажове, Залав'є, Більськ Купайлицею була береза, а у селі Хміль, вірніше на хуторі Новинки – сосна. Через вогонь у вище згаданих селах не стрибали, а ось на хуторі Новинки – стрибали. Стрибали хлопці з дівчатами, взявшись за руки, парами. А деякі хлопці стрибали по одному, і то, хто вище з хлопців стрибне. Потім обходили Купайло всі разом, співаючи пісень. Так довго грались, поки не догоряло вогнище.

Цілу ніч молодь співала, водили хороводи, веселилися, шуткували, займали один одного. Хлопці бігали за дівчатами, переспівувалися жартівливими піснями:

Летіла чапля, летіла чапля через вулицю

Та вхопила Федосю за потилицю.

Бежить Савка з коцюбою, покинь, чапле, жону мою

Та бери Степанову.

Коли горіли «свічки» на березі, а потім і загорялася сама береза, це було дуже весело. Усі раділи цьому чудовому святу.

Додатки

Ця сорочка вишита жителькою села Блажове Кулакевич Горпиною Митрофанівною 190 років тому. Залишилася вона у спадок дочці Кулакевич Уляні Наумівні(1938р.н.). Береже Уляна Наумівна цей скарб, як зіницю ока, з надією передати його своїм онукам.

Сорочка вишита жителькою села Залав'я Котик Лукерією Олександрівною(1936 р.н.). Вже понад 60 років пройшло з часу створення його дива рукоділля. На даний час сорочка зберігається в краєзнавчому музеї Блажівської ЗОШ І-ІІІ ст..

Цей виріб показала нам жителька с. Блажове Пацюкевич Параска Василівна(1930 р.н.). «Гету сорочку носіла моя маті. Вона вкупіла полотна ,а я вишила узори на рукавах. Колі маті вмерла, то сорочку я забрала себе, носіть по святах, бо маті сільно просіла, щоб гету сорочку ей в гроб не клалі,а щоб я носіла. Цьей сорочци уже мо годов 60.»

Інценізація свята Івана Купала
учнями молодших класів
Блажівської ЗОШ І-ІІІ ст..

Віночок з квітів і трав – найголовніший атрибут
святкування свята Івана Купала.

Народний аматорський фольклорний гурт с.Залав'я

Фольклорний аматорський колектив
вчителів Блажівської ЗОШ І-ІІІ ст. «Полісяночка»

Місцеві старожили за виконанням
купальських пісень і розповіді про це свято

Висновки

Всі звичаї і обряди, які відбуваються в нашому краї, пов'язані із релігійним календарем. Деякі обряди і звичаї зникають, деякі народжуються. Зникає з пам'яті і купальське свято. Про його святкування ми дізнаємося від наших бабусь. Наші мами мало знають про це свято, а бабусь стає все менше і менше. І тому, наше основне завдання: зберегти і відтворити ті традиційні елементи народної обрядовості, які були в нашому краї. Зокрема, це стосується і свята Івана купала. Це свято засвідчує поетичність душі нашого народу, чистоту його почуттів, глибинність духовності. В районному масштабі відзначення свята ще збереглося, а в селах вже призабулось.

Отже, наше головне завдання берегти, шанувати і відроджувати народні звичаї і обряди українців, вивчати їх історію і впроваджувати у життя.

Саме сьогодні необхідно пізнати і зрозуміти велич нашої народно-традиційної культури, її одвічний гуманізм, всепрощення, доброзичливість, щирю гостинність, щоб врівноважити свої вчинки, забезпечити душевний затишок усім, хто живе на етнічних землях України.

Список використаних джерел

1. Воропай О. «Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис»: 2 т. –К.: Оберіг 1991 рік.
2. Павлюк С.П., Горинь Г.Й., Кирчів Р.Ф. «Українське народознавство. Львів «Фенікс», 1994 рік.
3. Упорядник Шумада Н. «Закувала зозуленька. Антологія української народної пісні.» Київ «Веселка», 1989 рік.
4. «Благослови, мати. Уроки українського народознавства.», Київ «Освіта», 1995р.
5. Журнал «Шкільна бібліотека», №6, 2007 р.